

# LATVIJAS SOCIĀLĀS SISTĒMAS FINANŠU ATTĪSTĪBAS IESPĒJAS KRĪZES APSTĀKĻOS

## FINANCIAL DEVELOPMENT OPPORTUNITIES OF LATVIA'S SOCIAL SYSTEM AGAINST THE BACKDROP OF CRISIS

**Vilnis ĀDAMSONS**

Dr.oec, asoc. profesors  
Latvijas Universitāte  
Ekonomikas un Vadības fakultāte  
Aspazijas bulv.5, Rīga, Latvija, LV-1050  
e-pasts: adamsons@lanet.lv  
tāl.: +371 67034622

**Abstract.** Latvian social system is ahead of serious financial problems. The article analyses causes and beginnings of the crisis, in the context of the 1st budget level of social systems in relation to the national budget, as well as the negative impact of the state budget on the social security budget for the financial future. The government also discussed the measures taken by the social system of financial regulation and their impact on society's social environment. Recommendations have been developed for improvement of the situation.

**Keywords:** social budget, the national core budget, deficits, financial crisis, pensions, fiscal indicators.

### Ievads

Latvijas sociālā sistēma ir nonākusi nopietnu finansiālo problēmu priekšā. Tādēļ savā rakstā mēs analizējam šīs krīzes iemeslus un pirmsākumus, kontekstā aplūkojot 1.līmeņa sociālo budžetu sistēmu saistībā ar valsts pamatbudžetu, kā arī valsts pamatbudžeta negatīvo ietekmi uz sociālā budžeta finansiālo nodrošinājumu nākotnē. Izskatīti arī valdību veiktie pasākumi sociālās sistēmas finanšu regulēšanā gan pirmajā, gan otrajā līmenī un šo pasākumu ietekme uz sabiedrības sociālo vidi. Veikti secinājumi un izstrādāti atsevišķi ieteikumi situācijas uzlabošanai krīzes situācijā.

Būtiska katras valsts iedzīvotāju dzīves sastāvdaļa ir sociālās problēmas un to risināšana. Latvija, vadoties no Eiropas Savienības valstu ilggadējās pieredzes sociālajā jomā, pēc neatkarības atjaunošanas 90-to gadu sākumā ieviesa sociālo drošības sistēmu, kuru veido divas sastāvdaļas – sociālā apdrošināšana un sociālā palīdzība. Pirmā ir tieši saistīta ar nodarbinātību un darbaspējīgās iedzīvotāju daļas sociālo apdrošināšanu. Savukārt otrā garantē sociālo palīdzību personām, kuras pašas nespēj nodrošināt sevi, vai kurām ir nelabvēlīgi sadzīves un ģimenes apstākļi.

Valsts finanšu mehānisma saistība ar katru no šīm sastāvdaļām ir atšķirīga. Ja laikā pēc iestāšanās Eiropas Savienībā un ekonomiskās uzplaukšanas periodā no 2000. gada sākuma pastāvēja problēmas gan ar sociālās sistēmas attīstību, piemēram, 3 līmeņu pensiju sistēmas ieviešanu, neregistrētās nodarbinātības un bezdarba likvidēšanu, valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu (VSAOI) iekasēšanu u.c., tad, sākoties ekonomiskajai krīzei, no 2009. gada sociālās finansēšanas problēmas kļuva diametrāli pretējas gan līdzekļu iekasēšanas, gan piešķiršanas un izsniegšanas jomā.

Mūsu veiktais pētījuma mērķis ir izpētīt Latvijas sociālās sistēmas krīzes iemeslus, izanalizēt tās rašanās vēsturi, noprognozēt sistēmas attīstības iespējas, kā arī veikt attiecīgos secinājumus un sniegt rekomendācijas.

Lai realizētu izvirzīto mērķi tiek noteikti uzdevumi:

- izpētīt sociālās sistēmas stāvokli pēdējos 12 gados;
- izanalizēt sociālo budžetu un valsts pamatbudžeta mijiedarbību;
- konstatēt sociālo budžetu deficīta iemeslus;
- veikt rezumējumus un izstrādāt priekšlikumus sociālās sistēmas krīzes pārvarēšanā.

Lai sasniegtu mērķi un izvirzītos uzdevumus, tiek pielietota monogrāfiskā, ekonomiskās analīzes, datu salīdzināšanas un grupēšanas metode.

Rakstā mēs apskatīsim pašreizējās sociālās sistēmas finanšu krīzes vēsturi: kādēļ 2010. un turpmākajos gados tiks ierobežotas iedzīvotāju sociālās garantijas, kādi ir to galvenie iemesli un iespējamie risinājumi tuvākajā nākotnē.

## **1. Sociālie budžeti – valsts budžeta deficīta segums**

Jāatzīmē, ka Latvijā uzsāktā sociālā reforma 90-o gadu otrajā pusē paredzēja izveidot 3 līmeņu pensijas sistēmu, kas atbilstu pašām modernākajām sistēmām pasaulē. Šīs sistēmas fundamentālais mērķis bija dot iedzīvotājiem pārliecību un ekonomiskās garantijas, ka viņu dzīves līmenis un dzīves kvalitāte vecumdienās nebūs apdraudēta sociālo vai ekonomisko satricinājumu gadījumos.

Latvijas sociālās reformas pamatā ir izvēlēts “Zviedrijas modelis” kas balstās uz nodrošinātu bilanci starp valsts pārdales un fondēto sistēmu. Šis modelis paredz 1. līmenī ieviest nosacīto kontu sistēmu, kura uzskatāma par bezuzkrājumu shēmas paveidu. 1996. gada 1. janvārī ieviestais 1. pensiju līmenis darbojas pēc paaudžu solidaritātes principa, kura būtība ir tāda, ka strādājošās paaudzes veiktās valsts obligātās sociālās iemaksas tiek izmaksātas pašreizējiem pensionāriem.

Šāda līdzekļu aprites shēma pasaulē pazīstama samērā sen, taču jauninājums ir nosacīto kontu ieviešana. Nosacītie vai tā saucamie “personiskie” uzskaites konti tiek atvērti katrai personai par kuru veic obligātās sociālās iemaksas. Naudas līdzekļi šajos kontos netiek uzkrāti – tiek fiksēta tikai informācija par iemaksu apjomiem un to nosacīts dalījums pensiju kapitālā un tekošajās izmaksās. Strādājošiem, sasniedzot pensijas vecumu, uzskaitītās iemaksas kļūst par pamatu viņa pensijas apmēra noteikšanai. Pensiju nosaka līdz mūža galam un tās izmaksu garantē valsts.

2. un 3. līmenī līdzekļi tiek nodoti ieguldījumu sabiedrībām un, izmantojot dažādus investēšanas veidus vērtspapīru portfeļos, tie tiek ieguldīti pašmāju un ārzemju aktīvos. Sasniedzot pensijas vecumu tie paredzēti kā papildpensija pie 1. līmeņa pamatpensijas. Valsts ietekme uz šī veida naudas plūsmu ir minimāla. Tādēļ valdības lielākā ietekme ir uz sociālās drošības sistēmas 1. līmeni- tātad uz valsts sociālo kopbudžetu, kurš sastāv no 4 speciālajiem budžetiem – pensiju, nodarbinātības, invaliditātes, maternitātes, slimību un darba negadījumu budžeta.

Pensiju budžets sociālajā kopbudžetā ir dominējošais un ieņem apmēram 72-75% no kopējiem kopbudžeta aktīviem. Pēdējos 10 gadus pensiju budžets bija ar aktīvu budžeta saldo un ikgadējie ieņēmumi pārsniedza izdevumus, kam par iemeslu bija gan ekonomiskie, gan demogrāfiskie, gan citi iemesli.

Samērā klusi un nemanāmi vairumam sabiedrības ir paslīdējis garām fakts, ka Labklājības Ministrijas uzkrātie 950 miljoni LVL, kuri pārsvarā ir pensiju budžeta ieņēmumu pārpalikumi, pēdējos 8 – 9 gados ir iztērēti valsts pamatbudžeta deficīta segšanai. Tiem bija jākalpo nākotnes pensionāriem, lai garantētu nodrošinājumu vecumdienās. Taču šis uzkrājums, kam bija jānodrošina pensijas, pašlaik nav atgūstams, jo tā vietā ir palicis tukšs, ar reālu naudu nesepts “virtuālais” ieraksts.

Attiecībā uz pašreizējo valsts vadību jāsaka, ka tā nodarbojas ar sen jau radītās krīzes seku ja ne novēršanu, tad vismaz daļēju “lāpīšanu”. Bet ieskatīsimies mūsu valsts finanšu sistēmas vēsturē, lai noskaidrotu un izprastu pašreizējo sociālo problēmu būtību.

Problēmas aizsākumi meklējami tālajā 1998.-1999.g., kad Krievijas finanšu krīzes laikā radās Latvijas pensiju budžeta deficīts. Lai to likvidētu nācās veikt virkni dažādu finansiāla rakstura pasākumu no kuriem galvenie bija:

1. Valsts budžeta aizdevums sociālajam kopbudžetam (pamatā pensiju budžetam) 82 miljoni LVL.
2. Ierobežojumu ieviešana pensiju izmaksu jomā, konkrēti, strādājošiem pensionāriem pensijas tika samazinātas un noteiktas 60 LVL mēnesī.

Jaunā gadsimta sākumā valsts ekonomiskā situācija normalizējās un līdz ar to arī sociālo finanšu stāvoklis ievērojami uzlabojās. 2001.gadā valdība realizēja valsts fondētās pensiju shēmas ieviešanu (2. līmenis). Šī līmeņa ieviešana plaši tika diskutēta speciālistu aprindās, kā arī masu informācijas līdzekļos. Par labu fondētajam pensiju līmenim tika izvirzīti 2 galvenie argumenti, kas arī noteica 2. līmeņa realizācijas uzsākšanu.

Kā pirmais iemesls par labu fondētās pensiju shēmas ieviešanai bija plānotā demogrāfiskā situācija, jo tuvāko 10 gadu laikā prognozēja demogrāfiskās noslodzes koeficienta samazināšanos un darbaspējīgā vecuma iedzīvotāju skaita palielināšanos. Kopumā tas uzlabotu situāciju pensiju sistēmas 1.līmenī un ļautu novirzīt daļu no obligātajām sociālajām iemaksām uz fondēto pensiju shēmu.

Kā otrs iemesls par labu fondētajām pensijām tika minēts tas, ka 2. līmeņa uzkrājumi var nodrošināt augstāku aizvietojuuma likmi, nekā 1. līmeņa pensija. Pensiju kapitāls tiks investēts finanšu tirgū un no finanšu tirgus instrumentiem tiks gūti ienākumi, kas palielinās kopējo pensijas kapitālu un attiecīgi arī aizvietojuumu. Aprēķinu dati liecināja, ka ieguldījumiem finanšu tirgū būs augstāka atdeve nekā inflācijas procents un vidējais algas pieaugums, kas tieši ietekmē 1. līmeņa pensijas. Līdz ar to pensijas palielinājums būs jūtamāks 2. līmenī nekā 1. līmenī.

Sakarā ar ekonomikas stabilizēšanos arī sociālās sistēmas 1. līmeņa finanšu stāvoklis ievērojami uzlabojās un 2002. gadā sociālajam kopbudžetam radās iespējas atdot valsts pamatbudžetam parādu ar procentiem, jo jau no 2001. gada sociālā budžeta ieņēmumi sāka pārsniegt izdevumus. Tā kā parāda atdošanas termiņš bija 2002.gada beigās, LR Labklājības ministrija brīvos līdzekļus – 82 milj. LVL līdz atdošanas termiņam ieguldīja Latvijas Bankas depozītos uz lielākiem procentiem nekā tie, kuri bija jāatdod valsts pamatbudžetam.

Ņemot vērā izveidojušos finanšu situāciju, kā arī to, ka valsts pamatbudžets no 1999. gada bija deficīts, no 2002. gada tika noteikts, ka speciālo budžetu brīvie līdzekļi jāglabā tikai Valsts Kasē. Sociālajam kopbudžetam visu šo laiku veidojās līdzekļu pārpalikums, savukārt valsts pamatbudžetam – arvien pieaugošs fiskālais budžeta deficīts. Partijas “Jaunais Laiks” Valdība (2002.nov.-2004.g.marts) budžeta deficīta segšanai valsts pamatbudžetā iekļāva visus speciālos budžetus, izņemot Sociālo kopbudžetu. Taču brīvie Sociālā kopbudžeta līdzekļi tika nodoti Valsts Kasei uz kredītnoteikumiem kā depozīta aizdevums.

Rezumējot var teikt, ka praktiski caur Valsts Kasi Sociālais kopbudžets līdz 2008.gadam ieskaitot finansēja valsts budžeta deficītu, ko arī apliecina 1. tabulas dati.

Valsts pamatbudžeta un sociālā kopbudžeta fiskālie rādītāji. (1)  
(milj. LVL)

Gads	Valsts pamatbudžets (plānotais fiskālais deficīts) ar korekcijām	Valsts sociālais kopbudžets (finanšu rezultāts)	
		plāns	fakts
2003	- 173,2	- 9,1	20,2
2004	- 161,7	24,6	51,1
2005	- 189,7	48,5	91,2
2006	- 287,0	88,7	181,8
2007	- 343,8	165,9	322,1
2008	- 426,2	256,6	241,2
		Kopā	907,6
2009	- 554,0 (prognoze)	224,3	- 206,9
2010	- 353,9 (plāns)	- 170,1	?

Kā redzams tabulā, sociālais kopbudžets visus pēdējos gadus līdz krīzei ir bijis viens no galvenajiem valsts pamatbudžeta deficīta sedzējiem. “Valstij” tas bija izdevīgi, jo nevajadzēja naudas līdzekļus aizņemt vietējos un ārvalstu finanšu tirgos. Taču par iespējamo līdzekļu atdošanu sociālajām vajadzībām valdības īpaši nedomāja, jo visi makroekonomiskie rādītāji uzrādīja pozitīvus ekonomikas izaugsmes rezultātus. Taču, paredzot iespējamus riskus nākotnē, Labklājības ministrija jau 2005.gadā izteica bažas par to, ka sociālā budžeta brīvo līdzekļu ieguldīšanai Valsts Kasē ir samērā zems garantiju līmenis un nauda būtu jānovirza nevalstiskām struktūrām – investīciju un apdrošināšanas kompānijām. Naudas līdzekļi būtu nošķirti un netiktu tieši pakļauti valdības diktātam. Līdzīgs princips sekmīgi darbojās, piemēram, Latvijas valsts zelta rezervju un ārvalstu valūtu pārvaldīšanā, kurus, šķirti no valsts budžeta līdzekļiem pārvalda Latvijas Banka, kā arī privātie pensiju fondi, kurus apsaimnieko komercstruktūras.

Analizējot sociālā kopbudžeta līdzekļu ieguldījumu dinamiku laikā no 2002. līdz 2009.gada sākumam jāsecina, ka valsts pamatbudžets caur Valsts Kasi ir parādā sociālajai apdrošināšanas sistēmai vairāk kā 950 milj. LVL. Uzskatāmi tas redzams nākamajā tabulā, kura atspoguļo sociālo līdzekļu ieguldījumu Valsts Kasē visā šajā laika posmā.

Sociālā kopbudžeta līdzekļu noguldījumi Valsts Kasē  
2002 – 2009 g. (4) uz gada sākumu, tūkst. LVL)

Gads	Summa (ar %)	Gads	Summa (ar %)
2002	8115,3	2006	173551,5
2003	11857,8	2007	355490,2
2004	30490,8	2008	724484,1
2005	81781,5	2009	951074,3

\**naudas līdzekļi uzrādīti pieaugošā secībā*

Sākoties 2008. g. krīzei ievērojami pasliktinājās arī sociālo ieņēmumu rādītāji. Taču sociālais nodrošinājums 1. līmenī vismaz tuvākajos 2 – 3 gados būtu pasargāts arī krīzes apstākļos, ja aizdevums 950 milj. LVL apmērā tiktu atdots sociālās apdrošināšanas sistēmai. Tomēr 2009. gada sākumā nācās konstatēt, ka valsts finansiāli nav spējīga šo aizdevumu atdot, jo šo līdzekļu vienkārši nav.

Rezultātā nācās pieņemt virkni nepopulāru un pat antikonstitucionālu lēmumu par sociālo līdzekļu ekonomiju un taupīšanu. Kādi bija galvenie no tiem.

## 2. Sociālās sistēmas pilnveidošana krīzes apstākļos

Tā kā no brīvajiem naudas līdzekļiem, kuri ieguldīti Valsts Kasē lielākā daļa ir pensiju budžeta līdzekļi, tad nācās veikt kardinālus risinājumus pensiju jautājumu jomā. Pensiju budžeta brīvie līdzekļi, kuri tika ieguldīti Valsts Kasē 2007.gadā bija 225 milj. LVL vai 70% no kopējiem sociālā kopbudžeta ieguldījumiem 322,1 milj. LVL, bet 2008.gadā – 241,2 milj. LVL vai 62%. Sākoties krīzei šiem uzkrājumiem Valsts Kasē bija jākalpo nākotnes pensionāriem un pensiju budžeta izdevumu segšanai, taču šie līdzekļi nav atgūstami, jo Valsts Kasē ir palicis tikai ar reālu naudu nesegts “virtuālais” ieraksts.

Saskaņā ar pieņemtajiem lēmumiem lielākā daļa no Valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām tiek novirzītas pensiju sistēmas 1. līmenim, un no tām galvenā daļa - pensiju budžetam. Pasliktinoties ekonomiskajai situācijai valstī jau no 2008. gada beigām sociālo budžetu tekošie ieņēmumi sāka katastrofāli samazināties, gan saistībā ar darba vietu samazinājumu un bezdarba pieaugumu, gan ar valdības izvērsto taupības un darba algu samazinājuma politiku valsts sektorā. Sociālo budžetu korekcijas un plānu izmaiņas 2009.gadā redzamas 3. tabulā.

Kā redzams 3. tabulā, pensiju budžets ieņēmumu daļā ir samazināts apmēram par 1/3 daļu, savukārt nodarbinātības budžeta izdevumi ir pieauguši gandrīz vai 3-kārtīgi. Tātad, daļa no pensiju budžeta līdzekļiem

Labklājības ministrijai nācās pāradresēt uz nodarbinātības budžetu, lai izmaksātu bezdarbnieka pabalstus darbu zaudējušajām personām.

3. tabula

Latvijas Sociālais kopbudžets un tā struktūra (3)  
(2009.gada plānošana ar korekcijām līdz 01.07.)

*Sociālais kopbudžets, kopā (milj. LVL)*

	01.01.09	12.03.09	01.07.09
ieņēmumi	1781,5	1268,6	1263,1
izdevumi	1557,2	1484,4	1469,2
deficīts	+224,3	-205,8	-206,1

*tai skaitā pa trijiem galvenajiem soc. budžetiem  
(bez darba negadījumu budžeta)*

*Pensiju budžets*

	01.01.09	12.03.09	01.07.09
ieņēmumi	1237,9	903,9	837,4
izdevumi	1130,2	1076,1	964,8*
deficīts	+107,7	-172,2	-127,4

*\*izdevumu samazinājums – 111,3 milj. LVL uz pensiju samazinājuma rēķina*

*Nodarbinātības budžets*

	01.01.09	12.03.09	01.07.09
ieņēmumi	104,4	117,5	183,8
izdevumi	82,8	128,8	213,6
deficīts	+21,6	-11,3	-29,8

*Invaliditātes, maternitātes, slimību budžets*

	01.01.09	12.03.09	01.07.09
ieņēmumi	495,0	309,7	319,7
izdevumi	403,7	341,5	367,3
deficīts	+91,3	-47,9	-31,8

Tā kā valsts pamatbudžets ar Valsts Kases starpniecību sociālajā sistēmā ieguldītos naudas līdzekļus atdot nevarēja, tad tika veikti vairāki sociāli nepopulāri pasākumi. Minēsim galvenos:

1. MK ierosinātie un Saeimas pieņemtie 2009. gada 12. marta Grozījumi likumā "Par valsts pensijām", kuri paredzēja, ka valsts pensijas 2009. gadā pārskatītas netiek (tātad netiek indeksētas).

- Potenciālā ekonomija līdz gada beigām, pēc mūsu aprēķiniem bija ap 13 milj. LVL (2., 4).
2. Tika atcelta VSAOI iemaksu likme 9% apmērā 2. pensiju līmenī un noteikta sākotnējā likme, kura bija ieviesta 2001. gada 1. jūlijā 2% apmērā no aprēķinātajiem 33.09%. Procentu starpība 7% apmērā automātiski tiek novirzīta 1.līmenī, tādējādi palielinot sociālo budžetu ieņēmumus apmēram par 200 milj. LVL gadā;
  3. Samazināja sociālās apdrošināšanas pabalstus, atlīdzības un kompensācijas, kā arī neapliekamo minimumu strādājošajiem no darba algas, nosakot to 35 latu apmērā mēnesī agrāko 90 latu vietā;
  4. Ar 01.07.09. tika pieņemts valdības antikonstitucionālais lēmums par pensiju samazinājumu - 10% nestrādājošajiem pensionāriem un par 70% samazinājumu strādājošajiem pensionāriem. Kopējā līdzekļu ekonomija no šī lēmuma ieviešanas 2009.gada otrajā pusgadā aptuveni bija vismaz 100 milj. LVL.

Esošie risinājumi ir novērtējami kā īslaicīgi un nenopietni. To pierādīja jau Satversmes Tiesas Spriedums 2010. gada sākumā par pensiju samazināšanas neatbilstību valsts konstitūcijai. Taču, neignorējot problēmas tiesiskos aspektus, obligāti ir jāatrod šī jautājuma ekonomiskos risinājumus. Ekonomisti piedāvā dažādus variantus, un arī mēs piedāvājam dažus no tiem (6).

### **Secinājumi un priekšlikumi**

Sociālās apdrošināšanas sistēmas finanšu saimniecība un tās naudas līdzekļi ir nodrošināti galvenokārt nevis ar ekonomiskām, bet gan ar politiskām garantijām. To pierāda visu iepriekšējo gadu pieredze, kad varēja sociālo līdzekļu uzkrājumus izlietot tekošo izdevumu (deficīta) finansēšanai, nenesot par to nekādu politisku atbildību nākotnē. Kādi būtu risinājumi?

1. Ideālākais variants būtu aktivizēt ekonomiku, radīt jaunas darba vietas un samazināt bezdarbu. Tas palielinātu valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas sociālajā kopbudžetā.
2. Valdībai būtu jāapzinās savas saistības un sociālajam kopbudžetam jāatdod sociālā kopbudžeta parādus.

Taču šie risinājumi ir ļoti problemātiski un ilgstoši, tādēļ visticamāk tiks veikti vienkāršotāki pasākumi. Piemēram:

3. pensiju aprēķina formulas pārskatīšana pensiju summas samazinājuma virzienā;



Esošais ierosinājums paredz, aprēķinot pensiju samazināt, var vispār neņemt vērā darba stāža gadus līdz 1991.gadam. Tiek piedāvāta formula:

$$K_s = \{A (1996-1999)\} : 12 \times A_s : 0,5 \times 0,2$$

pašreizējās formulas vietā

$$K_s = A (1996-1999) : 12 \times A_s \times 0,2$$

kur:  $K_s$  – pensijas sākuma kapitāls

$A$  – apdrošināšanas iemaksu alga

$A_s$  – cilvēka apdrošināšanas stāžs

4. pensiju pārrēķina termiņa pagarināšana strādājošajiem pensionāriem. Ja šī gadsimta sākumā tika noteikts, ka strādājošajiem pensionāriem pensiju pārrēķins tiks veikts katru gadu, tad jaunie ierosinājumi paredz, ka pārrēķins varētu tikt veikts kā 90-jos gados, konkrēti, 1 reizi 3 gados;
5. Ir arī citi risinājumi, piemēram, pensionēšanās vecuma paaugstināšana, turklāt to veikt vajadzētu diferencēti – pēc dzimumu gradācijas: vīrieši/ sievietes; sociālā stāvokļa / precējies; neprecējies; daudz bērnu ģimene, bērnu nav, utt.)
6. Lai veicinātu sociālās sistēmas stabilizāciju autors iesaka atļaut sociālajiem budžetiem emitēt savus vērtspapīrus iekšējā tirgū, galvenokārt starp saviem emitentiem – līdzekļu saņēmējiem, uz īstermiņa noteikumiem un ar 100% valsts budžeta un Finanšu ministrijas apdrošināšanas sistēmas garantijām.
7. Strādājošajiem pensionāriem Valsts sociālo iemaksu daļu 20% no 33,09 % nevis iekasēt sociālajos budžetos, bet izmaksāt vienlaicīgi ar algu darba vietā.

### **Izmantotā literatūra un avoti**

1. Likumi par valsts budžetu 2002-10.g.g. 2. pielikums “Valsts budžeta ieņēmumi.”
2. 2009.gada 12.marta Likums “Grozījumi likumā “Par valsts pensijām”.
3. Budžets un statistika/ budžets”. <http://www.vsaalv/>
4. <http://www.kase.gov.lv/>
5. Pieteikums Latvijas Republikas Satversmes tiesai par lietas ierosināšanu par 2009.gada 12.marta likuma “Grozījumi Likumā “Par valsts pensijām” neatbilstību Satversmes 1. un 109. pantam – lieta Nr 2009-08-01 (nepublicēta).
6. LU EVF vēstule Nr.2070-V 11/175 no 07.09.2009. LR Satversmes tiesas kancelejai “Atbilde uz vēstuli Nr.1-04/483-pav (21.08.09) par pieaicināto personu lietā Nr.2009-08-01” (nepublicēta).

### **Summary**

Social systems address complex problems in collaboration with the national budgetary taking into account the structural state of economic and demographic changes. Our conclusions concerning the crisis and proposals geared to improving the situation of social systems in the financial sector, although they do not always have positive social beneficiaries.